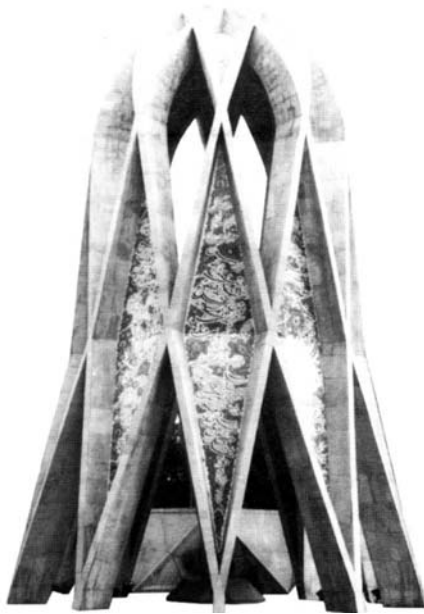

رازهای یک بنا

تأملی در معنای آرامجای حکیم عمر خیام نیشابوری

حجت حسن ناظر

ای کاش که جای آرمیدن بودی
با این ره دور را رسیدن بودی
کاش از پس صد هزار سال از دل خاک

چون سبزه امید بر دمیدن بودی
□ تاریخ اولین بنایی که بر آرامگاه خیام ساخته شده است، نامشخص است، اما این بنا در قرن یازدهم هجری رو به ویرانی نهاد. در همان تاریخ، بنای دیگری ساخته شد که آن هم به مرور زمان از بین رفت، از سال ۱۳۱۳ شمسی، مقبره‌ای مشتمل بر سکویی چهارگوش و ستون سنگی افراشته ایجاد شد که تا سال ۱۳۴۲ برپا بود و در آن سال بنای فعلی به همت انجمن آثار ملی با الهام از افکار خیام، طراحی و ساخته شد. سازنده‌ی این بنای چشم‌نواز، بدیع و تأثیرگذار، «استاد مهندس هوشنگ سیحون» است. این بنای شکوهمند و خیره‌کننده، ظاهراً «تجسم شب کلاه از نمای بالا و کلاه عرفا و نیز شبیه به قطعه‌ی الماس تراش خورده و نیز جام وارونه است که جام‌گونه ماندن‌شدن بنا براساس یکی از رباعیات حکیم نیشابوری طراحی شده است.»

جامی ست که عقل آفرین میزندش

صد بوسه ز مهر بر جبین می‌زندش

این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف

می‌سازد و باز بر زمین می‌زندش

و نیز خیمه‌ای را مجسم می‌کند به بلندی ۱۸ متر که بر روی ده پایه نیز استوار است. بنای آرامگاه به‌صورت مشبک ساخته شده و بنای بیرونی و داخلی آن با رباعیاتی از خیام به‌صورت کاشی‌کاری معرق زینت یافته است که ترکیب و تلفیقی است از سنت و فن‌آوری و نیز هم‌آمیزی شرق و غرب که بیست رباعی از رباعیات آزاداندیشانه و رندانه‌ی حکیم جهان‌پیمای نیشابور انتخاب و بر جبهه‌ی خارجی ده ترک لوزی‌شکل با خط نستعلیق و با کاشی معرق نقش گردیده است. اگر این بنا را به‌صورت انگشتی تجسم کنیم، رباعیات فناپذیر و جاودانه‌ی خیام، چونان نگین درخشانی بر اطراف این انگشت جلوه‌نمایی کرده است و رنگ فیروزه‌ای بنا نماد نیشابور است و نیشابور خود شهر فیروزه، شهری با آسمان همیشه فیروزه‌ای و سپیده‌دمانی لاجوردی که تمامی تاریخ این سرزمین سراینده را در خود متجلی دارد. از نمای بالای آرامگاه بنا به ستاره‌ای مانند است که خود اشاره‌ای آشنا به ستاره‌شناسی یا اخترشناسی حضرت حکیم

دارد. لوزی‌های پیرامون این معماری شکوهمند هنری، ریاضیات پژوهی حکیم نیشابور را به رخ می‌کشد و یکی دیگر از جلوه‌های بصری بسیار چشم‌نواز و زیبای این بنای کم‌نظیر، منشورهای نوری است که بر اثر تابش خورشید از لایه‌لای نقوش و اشکال مشخص هندسی ایجاد می‌شود و انعکاس آن بر فضای پیرامون آرامگاه، باز هم احاطه و تسلط بی‌نظیر خیام حکیم را فریاد می‌کند. با این همه نکات ظریف و دقیق، ارزش والای هنری این اثر که دقت بسیار زیاد استاد مهندس هوشنگ سیحون را نمایان می‌کند، بیش‌تر به چشم می‌آید.

از نکات قابل ذکر و توجه در این بنا، آب‌نماها و حوضچه‌هایی است که در پیرامون آن و در شکلی مثلث‌گونه و خیمه‌وار، شانسه‌شانه‌ی هم، زیبا و چشم‌نوازانه ایستاده‌اند و تأکیدی دوباره بر کل اثر و پایه‌های آن که از خیمه‌هایی مثلث‌گونه تشکیل شده‌اند، می‌باشد. فضاهای خالی این بنا، لوزی‌هایی را به‌وجود آورده است که لوزی‌های کامل و مستحکم را که رباعیات ادیبانه و حکیمانه‌ی خیام در آن جا گرفته‌اند مقتدرتر نشان می‌دهد و حتا کورگاہ حضرت حکیم از نقوش هندسی مایه گرفته‌اند. حتا چراغ‌های اطراف این بنا و نرده‌های اطراف آن، تمامی به نقوش هندسی که ریاضیات پژوهی حکیم نیشابور را یادآور و متذکر می‌شود، تعبیه و تهیه و نصب گردیده است.

همه‌چیز در اجتماعی پیوسته و مرتبط، بنایی جدی، در عین حال هنرمندانه را نمایش می‌دهد که این همه خود اشاراتی از شخصیت علمی و فرهنگی خود خیام نیز می‌باشد. هیچ جزئی از این بنای دیدنی و به‌یادماندنی، براساس احساسات و بی‌تکیه بر تعقل بنا نشده است، در پیوندی ارگانیک، منظم و ترجیح‌بندوار، بی‌کرانه‌گی یک روح بی‌مرگ و بی‌فنا را وافرادی‌گونه احساس می‌کنیم و نیز بی‌اعتباری دنیای فرسوده که در رباعیات خیام بارها تکرار و تأیید شده و هم‌بی‌توجهی و بی‌ارزشی ز خارف این جهان گذرا در چشم و دل حکیم نیشابور به این‌گونه نشان داده شده است که گویی این بنا بیش‌تر به سمت و سوی دیگری گام برمی‌دارد و سر در فضای لایتناهی دیگری دارد و این همه چه سنجیده اجرا گردیده است. ■